

Валерій Новицький,
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заступник директора Інституту світової економіки і
міжнародних відносин НАН України

Глобальна фінансово-економічна криза: сутність, системність проявів та перспективи подолання

Ситуація, яка склалася у світі та в Україні внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи

Трактування причин кризи як таких, що пов'язані лише із проблемами на ринку іпотечного кредитування, спочатку набуло характеру «офіційної», причому глобально прийнятої, «версії» руйнівних подій в економіці. Нині це трактування вже поповнилося багатоаспектними проблемами фінансового розвитку глобального, регіонального, національного, підприємницького рівнів. Утім, навіть подібне «фінансово-іпотечне» розуміння причин кризи потребує подальшого розширення, щоб врахувати фактори соціального, гео економічного, технологічного, етно-демографічного, політичного впливу. Наразі доводиться говорити про «системність» і всеохопний характер кризи, а тому її подолання вимагатиме модифікації власне парадигми розвитку. У майбутньому ж роль кризи сприйматиметься в контексті змін укладів та способів виробництва, бо вона спричинить катарсис відтворювальних систем, припинить існування неефективних економік і багатьох неконкурентних форм господарювання, а натомість відкриє простір інформаційно орієнтованим способам підприємницької самореалізації.

Фактично сьогодні відбувається не тривіальна іпотечна, фінансова або циклічна криза, а криза цивілізаційного масштабу, яка залишить по собі помітний історичний слід, спровокує тектонічний цивілізаційний зсув, наслідком якого найвірогідніше може стати модифікація системи міжнародного поділу праці, прискорення зміни планетарних лідерів, формування структур і систем інформаційної економіки.

Усі світові кризи означали не тільки тимчасові ускладнення для окремих господарських суб'єктів та погіршення кон'юнктури. Вони становили такі випробування, виклики, які вимагали «стрибків у майбутнє» або навіть втечу від неї у новий технологічний уклад. Найбільш яскравий та відомий приклад, який поки що живе у пам'яті старшого та середнього покоління, – енергетична криза 70-х рр. XX ст. Тоді внаслідок ембарго на постачання нафти (після війни на Близькому Сході 1973 р.) країнам Заходу вдалося якісно скоротити рівень енергоспоживання на одиницю продукції, що мало величезне значення для підвищення ефективності економічних систем, їх конкурентоспроможності, безпеки. Сьогоднішні реалії свідчать про те, що всі країни, які прагнуть до вигідних позицій у системі міжнародного поділу праці, і навіть США, що надали «першопштовх» нинішній кризі, та відчують колосальні фінансові дефіцити, знаходять можливості інвестувати у стратегічні соціально-еконо-

мічні проекти і забезпечити підтримку системоутворюючим галузям та виробництвам. Це і фінансування енергетики майбутнього згідно з планом Барака Обами у США, і підтримка проектів розвитку нанотехнологій у ЄС та Росії, що може ілюструвати не тільки збереження, а й посилення програмно-цільових засад регулювання за умов жорсткої кризи.

Відзначимо невідворотність кризового тиску на країни, виробників, людей: набувши універсально-цивілізаційного змісту, криза позбавляє можливості «сховатися» від неї, навіть перевівши банківські вклади із ненадійних, дрібних банків до великих, бо лідери вітчизняного кредитно-фінансового сектору сьогодні також стають «проблемними». Гроші затримуються, заморожуються на вже «мертвих» рахунках. Причому йдеться не лише про зарплатні та трансакційні кошти, невіддача яких є відвертим шахрайством, а й про неможливість нагромадження коштів «на чорний день» унаслідок знецінення грошей. Відтак дедалі більш видимими є панічні настрої людей, їх прагнення закуповувати продукти тривалого зберігання. Додаткових обертів цим процесам, безумовно, надають непрозорість банківської політики, бездіяльність та корумпованість влади.

У цьому контексті перспективи України є невтішними. Безвідповідальність вищого владного чиновництва, його націленість на задоволення індивідуально-кланових інтересів, а головне – технологічна деградація, закріплення за економікою нашої країни вторинно-допоміжного статусу (причому на фоні ліберальної демагогії) в майбутньому матимуть гарантований наслідком або (у найкращому для України як цілісного адміністративно-територіального утворення випадку) її перетворення на «нову бананову республіку», або (у «летальному» випадку) дезінтеграцію регіонів за етнічними та мовними ознаками – як результат проголошення нових державницьких пріоритетів і перспектив.

Причому вочевидь назрілії необхідності вироблення програми/алгоритму й послідовності негайних практичних дій суперечить така реальна дилема: а чи взагалі Україна готова адекватно сприйняти навіть ідеально сформульовані пропозиції щодо виходу з кризи, подолання її руйнівних наслідків? Хіба тим, хто свідомо припустився курсових коливань гривні наприкінці 2008 р. (а навряд чи знайдеться багато людей, які б не погодилися з Прем'єром, яка висувала у цьому зв'язку звинувачення щодо конкретних осіб), були важливі науково вивірені рекомендації щодо вираженої курсової політики? Аналогічним чином можна припустити, що «правильні» рекомендації фахівців сьогодні також виявляться зайвими.

Щодо шляхів подолання кризи

Сказане відносно невідворотності кризового розвитку подій та безвідповідальності української влади не означає того, що і наукова громадськість, експерти, які вивчають міжнародний досвід, мають поставитися безвідповідально до долі держави, можливості адаптації зарубіжного антикризового досвіду до наших реалій.

Антикризові заходи потрібно поділити на групи відповідно до вживаного інструментарію, термінів застосування і функціонального принципу. Це дозволить краще розставити пріоритети та розподілити сфери відповідальності за виконання відповідних рішень.

1. *Підтримка реального сектору, його технологічно-інформаційного розвитку.* Це – стратегічна функціональна мета, безальтернативний спосіб забезпечити країні сприятливе місце в системі міжнародного поділу праці. І будь-які розмови про необхідність дотриматися максимальної «фінансової стриманості» слід трактувати як соціально небезпечне невігластво.

Про те, як треба (маючи фінансові можливості) діяти за умов фінансового дефіциту, свідчать нинішні програми та події у Сполучених Штатах. Із \$787 млрд., які в лютому 2009 р. у рамках антикризового «Плану Обама» затвердив Конгрес США, \$500 млрд. планується витратити на розвиток національної інфраструктури, фінансування освітніх та соціальних програм. У цій країні, яку все ще наївно сприймають як «взірець лібералізму», не вагаються витратити кошти не тільки на підтримку виробництва, а й на соціальні цілі. Приміром, американці похилого віку отримують від держави допомогу в розмірі \$250 млрд. У цілому ж податкові послаблення для громадян та бізнесу становитимуть \$287 млрд. [1].

Зрозуміло, що Україна не має ані можливостей мобілізувати достатньо великі фінансові ресурси, ані, звичайно ж, американських інструментів вичакування реальних ресурсів із-за кордону, розкидаючи по світу мільярд щойно намальованих папірців – символів глобальної резервної валюти. Утім, методологічно важливий висновок із наведеного прикладу варто зробити: найгірше, до чого можна вдатися в умовах фінансової кризи, – взяти курс на жорстку монетарну політику, погіршити умови кредитування та страхування (або взагалі унеможливити їх) – і поховати в такий спосіб національне виробництво.

Натомість слід вишукувати всі можливості інвестувати в національне виробництво, фінансувати реальні проекти, конкретні робочі місця, передусім у технологічно авангардних галузях та сферах. До речі, у тому ж «Плані Обама» планується зберегти або створити 3,5 млн. робочих місць, не порушуючи при цьому пріоритетів структурної політики.

2. *Підтримка банків як найбільш вразливої ланки антикризового фронту.* Роль банківської системи як інструменту подолання кризи є критично значущою. Саме вони концентрують та розподіляють фінансово-інвестиційний потенціал, можуть забезпечити не тільки надійне оперування коштами населення, а й систему кредитування. За неофіційними даними, у США планується виділити близько \$2 трлн. саме на цілі максимізації кредитного ресурсу, і тільки така політика здатна створити підстави для пристойного виходу країни із кризи.

Про те, яку роль відводять органи національного регулювання розв'язанню цього завдання, свідчить, окрім іншого, посилена увага до нього лідерів країн Єврозони. На своєму міні-саміті ще в минулому році вони погодилися гарантувати необхідну підтримку проблемним бан-

кам до кінця 2009 р. (на зазначені цілі країни Єврозони вже тоді були готові витратити близько 2 трлн. євро).

У Росії на рекапіталізацію банків виділено \$40 млрд., передусім із коштів резервного фонду. Причому ключовою умовою підтримки банківського сектору є їх власна конструктивна позиція, а саме кредитування підприємств реального сектору [2].

Україна, попри обмежені фінансово-ресурсні можливості, також має терміново виробити власні підходи до розв'язання проблеми підтримки банків. Насамперед слід негайно припинити реалізацію безглузких програм боротьби з інфляцією шляхом скорочення грошової маси. Відтак малі, середні й навіть найбільші комерційні банки залишаються без кредитно-фінансових ресурсів, банкрутують або перебувають на межі краху.

Безумовно, треба шукати шляхи фінансування банківського сектору. Для цього можна використовувати кредити, позитивне рішення про надання яких уже прийняв Світовий банк (зокрема йдеться про третю позику Україні на політику розвитку в розмірі \$500 млн., яка була розрахована на 30 років під ставку *Libor*+2 без відсотку).

3. *Оперативні заходи протидії кризі на макрорівні.* Найбільш нагальні оперативні заходи протидії кризі:

- спрямування інвестиційних, фінансових і кредитних ресурсів на створення нових робочих місць у пріоритетних галузях реального сектору економіки: на підприємствах інформаційно-міського характеру виробництва, нової енергетики, інфраструктури;
- відкриття кредитних ліній платоспроможним фінансовим установам і компаніям;
- створення системи тимчасового страхування всіх банківських депозитів;
- «вливання» свіжої крові до банківської системи через створення можливостей купівлі акцій комерційних кредитно-фінансових установ;
- часткова націоналізація «проблемних» банків;
- стимулювання структурних змін у бізнесі;
- формування системи антикризових інститутів: консалтингу, оптимізації маркетингових витрат, підготовки кадрів для нових умов господарювання.

Висновки

Сучасна глобальна криза має системний характер і ставить під сумнів старі підходи до організації виробництва та процесів відтворення, змінюючи роль традиційного індустріального господарства із провідної на структурно периферійну й технологічно допоміжну. З точки зору розподілу вироблених благ криза ще не виявила тенденцій до зростання концентрації багатства, розшарування країн на багаті й бідні, а окремих соціумів – на найбагатші прошарки населення та масові маргінальні групи з низькими доходами. Водночас, вихід на чільні позиції в системі міжнародного поділу праці таких гігантів, як Китай та Індія, означатиме злам традиційної системи спеціалізації і розподілу ресурсів, що може призвести до кардинальних змін у системі розподілу доходів та споживчих цінностях.

Відтак виникає дедалі більш нагальна потреба – формування нового світового економічного ладу і застосування програмно-цілевих інструментів макрорегулювання, які б відповідали реаліям інформаційної доби.

1. Сенат одобрил план Обама по спасению // Обозреватель. – <http://www.obozrevatel.com>
2. Россия выделяет 40 млрд. долларов на поддержку банков // Ура-Информ. – <http://ura-inform.com>